

PROJEKT: UZDRŽAVANJE DO SMRTI

Doživotno uzdržavanje: Stariji ljudi trebaju prijaviti nasilje, ali i sustav ga mora sankcionirati

Piše [Danijela Stanojević](#), utorak, 12.9.2023. u 10:08

Foto: screenshot twitter/pixel

Kako bismo dobili bolji uvid u ovu temu, razgovarali smo s Tenom Šimonović Einwalter, pučkom pravobraniteljicom i stručnjakinjom u području borbe protiv diskriminacije i promicanja ljudskih prava

Projekt (financiran od strane Agencije za elektroničke medije iz programa poticanja novinarske izvrsnosti) se bavi temom ugovora o doživotnom (te dosmrtnom) uzdržavanju te njegovom zlouporabom u pogledu ljudskih prava, kršenja Ustavom zajamčenih vrednota, zaštita ljudskih prava i temeljnih sloboda starih i nemoćnih ljudi i ljudi u trećoj životnoj dobi. U fokusu su ljudi u osjetljivoj dobnoj skupini koji velike ovise o zaštiti sustava (rada javno službeničkih ureda, policije, centara za socijalnu

skrb, sudova i odvjetnika) i društva. Društvena odgovornost prema osobama u trećoj životnoj dobi proizlazi kroz socijalne mehanizme te moralne okvire koje formira i postojeća socijalna, odnosno ekonomska, klima uz nedostatak informiranosti o pravima koja su zagarantirana Ustavom Republike Hrvatske kao i njezinim zakonima.

Zbog socijalnog statusa, razine informiranosti, educiranosti po pitanju ljudskih i osobnih prava mnoge starije osobe ostaju bez svoje imovine koje su stjecali radeći i ulažući u društvo koje s druge strane omogućuje provedbe ugovora o doživotnom (dosmrtnom) uzdržavanju prepuštajući ih nemilosti sudbine koja nije onakva kakva im se „obećavala“. Tako neki koji su potpisali te „kobne ugovore“ ostaju sami u bolesti i besćutnosti društva, te sustava jer su povjerovali u obmanu.

Ugovori o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju pravni su ugovori kojima se uređuju prava i obveze te se koriste za zaštitu interesa obje strane, osobito kada postoji značajna razlika u prihodima, imovini ili dugovima. Međutim, te sporazume također može zlorabiti izvršitelj kako bi izvršio ekonomsku i emocionalnu kontrolu nad primateljem, lišavajući ih financijske neovisnosti, osobne autonomije i dostojanstva. Ovaj oblik opiteljskog zlostavljanja poznat je kao ekonomsko zlostavljanje, a često ga prate druge vrste zlostavljanja, poput fizičkog ili psihičkog.

Ekonomsko zlostavljanje ozbiljno je kršenje ljudskih prava. To može imati razorne posljedice za mentalno zdravlje, dobrobit i sigurnost žrtava. Također ih može spriječiti da traže pomoć od vlasti ili službi za podršku. Stoga je važno podizati svijest o ovom skrivenom obliku nasilja te žrtvama osigurati odgovarajuću pravnu i socijalnu zaštitu.

Foto: Patrik Macek/PIXSELL/ilustracija

AD

Kako bismo dobili bolji uvid u ovu temu, razgovarali smo s Tenom Šimonović Einwalter, sučkom pravobraniteljicom Republike Hrvatske. Štručnjakinjom u području borbe protiv diskriminacije i promicanja ljudskih prava. Predstavlja Hrvatsku pred Europskom komisijom protiv rasizma i netolerancije (ECRI) Vijeća Europe od 2014. godine te predsjedava Izvršnim odborom Europske mreže tijela za ravnopravnost (EQUINET) od 2018.godine. S nama je podijelila svoje viđenje pravnih i društvenih aspekata

ekonomskog i emocionalnog zlostavljanja starijih ljudi te uloge ureda pučke pravobraniteljice u rješavanju tog problema.

Što se smatra ekonomskim i emocionalnim nasiljem nad starijima i koji su znakovi ili pokazatelji na koje treba paziti?

AD

Tena Šimonović Einwalter : Zaštita prava starijih osoba jedna je od najvažnijih tema na kojima radimo, a uključuje niz problema s kojima se stariji svakodnevno suočavaju: žive u velikom siromaštvu; često im nije dostupna adekvatna pomoć i podrška da ostanu živjeti u svom domu; ako žele živjeti u domu za starije, na mjesto će vjerojatno čekati godinama; imaju probleme u pristupu potrebnoj im zdravstvenoj zaštiti; suočavaju se s predrasudama i diskriminacijom zbog svoje dobi. Uz to, posebno značajan problem na kojem radimo, a o kojem se i dalje nedovoljno govori, suzbijanje je nasilja nad starijima. Tu mislim na nasilje u obitelji i na nasilje u domovima za starije, a posebno intenzivno u posljednje vrijeme radimo upravo na problemu zlouporaba ugovora o dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju. Ovi ugovori pravi su poligon za teška kršenja prava starijih, kada mogu ostati i bez nekretnine i bez skrbi, jer retko odluči iskoristiti njihovo povjerenje, neinformiranost, ali i ranjivost u situaciji kad trebaju pomoć i ovisi o nekome drugome, ponekad i u potpunosti.

Kako mogu prijaviti slučaj ekonomskog ili emocionalnog nasilja nad starijima? Koje informacije ili dokaze trebaju pružiti?

Tena Šimonović Einwalter: To su strašno teške i važne situacije s kojima nam se javljaju stariji ili starijima bliske osobe, a s kojima se nitko ne bi trebao suočavati. Nažalost, kada govorimo o ugovorima o održavanju, posebno onim o dosmrtnom održavanju, u ovom trenutku ne postoji dovoljno zaštitnih mehanizama koji bi s jedne strane odvratili osobe loših namjera od zlouporaba, a s druge strane omogućili starijima potrebnu podršku i bolju pripremu za odluku žele li uopće potpisati takav ugovor ili ne, kao i da ga brzo mogu raskinuti ako se uzdržavatelj nedovoljno ili neadekvatno brine za njih. To je neprihvatljivo i takvu situaciju pokušavamo promijeniti, na sve raspoložive načine – u radu na pojedinačnim predmetima, ističući problem u izvješćima Hrvatskom saboru te dajući preporuke za izmjenu postojeće situacije, ukazujući na problem javnosti i medijskim istupima, na relevantnim sastancima, tematskim sjednicama u Saboru, čak i u Jedinjenim narodima, a proveli smo i istraživanje o ovim ugovorima među starijim osobama, kako bismo imali točne podatke na temelju kojih možemo tražiti promjene. To istraživanje je pokazalo da se alarmantnih 63% ispitanika kod nekoga nije raspitalo o svojim pravima i obavezama dok su razmišljali o sklapanju ugovora o dosmrtnom održavanju ili prije nego su ga sklopili. Isto tako, tek je 7% njih znalo točno reći koja je zapravo razlika između ugovora o

dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju, iako je ona tekako važna – kod dosmrtnog ugovora starija osoba može ostati bez vlasništva nad nekretninom odmah nakon potpisivanja ugovora, dok se kod ugovora o doživotnom uzdržavanju vlasništvo mijenja tek nakon smrti starije osobe.

Zato, kad su u pitanju ugovori o dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju, bilo bi iznimno dobro kad bi se starije osobe raspitale o tome koja prava i obveze prihvaćaju ako s nekim potpišu ovakve ugovore, za što se također mogu obratiti pružateljima besplatne pravne pomoći ili najbližem centru za socijalnu skrb. Uz Sindikat umirovljenika Hrvatske i Maticu umirovljenika Hrvatske, veliko skustvo u pravnom savjetovanju ima i udruga informativni pravni centar iz Slavonskog Broda, a ovo radi i Projekt građanskih prava Sisak. Ove udruge su ujedno i članice mreže antidiskriminacijskih kontakt točaka pučke pravobraniteljice i s njima dosta surađujemo, pa tako i na ovu temu.

Tena Šimonović Einwalter | Foto: Patrik Macek/PIXSELL

Koje su pravne zaštite dostupne starijim osobama koje su doživjele ekonomsko ili emocionalno nasilje?

Tena Šimonović Einwalter: Uglavnom, u ovim trenucima je sustav podrške i zaštite takav da su starije osobe u prilično ranjivom položaju. To bi se uskoro moglo promijeniti jer je prošle godine ipak došlo do preokreta u volji da se stvari mijenjaju. Točnije, Ministarstvo pravosuđa i uprave je osnovalo Radnu skupinu koja upravo priprema izmjene Zakona o obveznim odnosima u ovom dijelu, s ciljem bolje prevencije zlouporaba ovih ugovora i osiguravanja više razine zaštite starijih osoba. Polazna točka za ove izmjene bile su preporuke iz Izvješća pučke pravobraniteljice za 2022. godinu, uključujući preporuka da se kroz Zakon o obveznim odnosima promijene nazivi ovih ugovora kako bi već iz naziva bilo jasno o čemu je riječ, odnosno vidljiva ta jako bitna razlika u trenutku kad davatelj uzdržavanja može na sebe prenijeti imovinu starije osobe – odmah nakon potpisa ugovora ili nakon smrti starije osobe. Također smo u Izvješću dali preporuku da se osnuje registar ovih ugovora i ograniči broj ugovora koji jedna osoba može sklopiti.

Kako ured Pučke pravobraniteljice pomaže starijim žrtvama ekonomskog i emocionalnog nasilja?

Tena Šimonović Einwalter: Zato ću oprezno reći da se nešto ipak kreće u dobrom smjeru. I jako mi je

drago da smo tome pridonijeli, jer smo niz godina, a prošle godine posebno intenzivno i glasno upozoravali na probleme zlorabom ugovora o dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju. Pritužbe koje dobivamo pokazuju da starijima koji su žrtve zločina vezano za sklapanje ovih ugovora bude jako teško i teško je kada im ne onda ne možete pomoći, a teško je i kada znate da će ih biti još koji će biti iskorišteni, dok se ne izmijeni zakonski okvir. A nije lako dovesti do izmjene zakona te je velika stvar kada do toga dođe. Veliki posao u ovoj temi također radi Sindikat umirovljenika Hrvatske, kao i Matice umirovljenika Hrvatske. Zapravo je dosta nas zajednički, prvo ukazujući na probleme, a onda sudjelujući u Radnoj skupini sudjelovalo u tome te se nadam da će izmjene zakona uskoro i biti usvojene, a naravno i da će se odredbe onda u praksi doista i dobro primjenjivati te će se smanjiti broj zloraba starijih na ovaj način.

Ipak, i nakon ovih izmjena, ostaje još toga što treba mijenjati. Naime, osim što ove ugovore treba prepisati drugačije, potrebno je i da budu brži sudski postupci za raskid ovih ugovora. Za to je nećutim potrebno izmijeniti još jedan zakon, Zakon o parničnom postupku, u kojem je potrebno sudske postupke za raskid ovih ugovora odrediti kao žurne.

Možete li pružiti informacije ili smjernice o financijskom iskorištavanju starijih osoba? Koji se koraci mogu poduzeti kako bi se spriječilo ili riješilo ovo pitanje?

Tena Šimonović Einwalter: A gledajući šire kontekst nasilja nad starijima, to je tema o kojoj se oš uvijek nedovoljno piše i govori. Mislim da je ako važno čitateljima približiti što nasilje nad starijima uopće može obuhvaćati i zato vjerujem da će ova serija tekstova biti iznimno korisna u podizanju svijesti o tome. Iznimno je korisno i što brojne udruge provode različite programe podizanja svijesti o nasilju nad starijima i prevencij nasilja, posebno jer one djeluju na lokalnoj razini gdje imaju neposredan kontakt s ljudima te mi je posebno drago kada mogu podržati njihov rad.

Podizanje svijesti je važno jer zaštita od nasilja do kojeg dolazi ovisi o tome da se nasilje prepozna i odluči prijaviti – stoga je važno da se zna kako je nasilje puno šire od fizičkog nasilja, što ljudima često prvo i jedino padne na pamet kada se kaže 'nasilje'. Međutim, nasilje može biti različito ponašanje zbog kojeg se starije osobe osjećaju da im je ugrožena sigurnost, zdravlje ili dostojanstvo. Recimo, ako ih netko vrijeđa, naređuje što da rade, ne dozvoljava starijoj osobi da donosi odluke na koje ima pravo, viče na njih, stalno kontrolira što rade ili s kime kontaktiraju, ne da im da izađu iz kuće/stana ili im ograničava kretanje u samo određenim prostorijama, ako ih financijski skorištava i manipulira, a ovo su samo neki mogući primjeri.

Foto: 123RF

Zlouporaba, ne poštivanje ugovora je također nasilje...

Zlouporabe ugovora o dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju isto se mogu smatrati nasiljem, primjerice situacije kada davatelj uzdržavanja zanemaruje potrebe starije osobe, ako ih na bilo koji način ucjenjuje – financijski ili emotivno – ili na neki drugi način negativno utječe na stariju osobu.

Pravno govoreći, kad je u pitanju nasilje u obitelji, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji prepoznaje različite oblike nasilja, uključujući i ekonomsko i psihičko nasilje, pod koje bi spadalo i emocionalno nasilje. Prema ovom Zakonu, psihičko nasilje je ponašanje koje je kod žrtve prouzročilo povredu dostojanstva ili uznemirenost. Za ekonomsko nasilje Zakon kaže da je to zabrana ili nemogućavanje korištenja zajedničke ili osobne imovine, raspolaganja osobnim prihodima ili imovine stečene osobnim radom ili nasljeđivanjem

onemogućavanje zapošljavanja, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i za skrb o djeci. Sud može nasilnika kazniti novčanom kaznom i zatvorom, a može mu odrediti zaštitnu mjeru, kao što su obvezan psihosocijalni nadzor, zabrana približavanja, uznemiravanja ili napuštanja žrtve nasilja u obitelji, udaljenje iz zajedničkog kućanstva ili obvezno liječenje od zavisnosti.

Dodatno Kazneni zakon kao nasilje u obitelji definira situacije kada netko teško krši propise o zaštiti od nasilja u obitelji i time kod članova obitelji ili bliske osobe izazove strah za njezinu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba ili je dovede u ponižavajući položaj ili stanje dugotrajne prirode, a time nije počinjeno teže kazneno djelo. Za to je predviđena kazna od jedne do tri godine zatvora.

Koji su podaci što se tiče nasilja nad starijim osobama i koliko ih je završilo na sudu?

Tena Šimonović Einwalter: Nažalost, u svijetu, a ni u Hrvatskoj trenutno, još uvijek nema dovoljno podataka o nasilju nad starijima. Primjerice, za Hrvatsku trenutno nema podataka o tome koliko je slučajeva nasilja nad starijima završilo na sudu, koliko je bilo oslobađajućih, a koliko osuđujućih presuda, koje kazne su izricane i slično. Isto tako, uopće se ne prikupljaju podaci o tome koliko je žrtava nasilja u domovima za starije. Pri tome, gledajući podatke koji se prikupljaju, u 2021. godini je drastično porastao broj starijih osoba

žrtava nasilja u obitelji u odnosu na godinu ranije – s 314 na 834, što je zbilja ogroman porast koji bi nas sve morao zabrinuti. Međutim, nije napravljena analiza zašto je do tog porasta došlo – je li poboljšano prepoznavanje i prijavljivanje ili je došlo do stvarnog porasta nasilja? Zato je u izvješću pučke pravobraniteljice za 2022. godinu i preporuka Ministarstvu rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike da osigura bolje vraćanje pojavnosti nasilja nad starijima, i u obiteljima i domovima za starije i nemoćne. U tom smislu je pozitivno što je Ministarstvo pokrenulo analizu pojavnosti i postupanja u predmetima nasilja nad starijim osobama u okviru sustava socijalne skrbi, a trebala bi dati odgovore na pitanja o, recimo, vrsti i trajanju nasilja, zatim dobi, spolu i materijalnom statusu žrtve, kako je sustav socijalne skrbi postupio u tim slučajevima i slično.

Postoje li odvjetnici i odvjetnički uredi koji su specijalizirali ovu vrstu pravnog zastupništva i postoji li suradnja ureda Pravobraniteljice s pravnicima ili sa sudovima kada se podigne tužba vezana za ekonomsko i emocionalno nasilje? Postoje li lokalne organizacije ili agencije koje se posebno usredotočuju na rješavanje ekonomskog i emocionalnog nasilja nad starijima?

Tena Šimonović Einwalter: Važno je i potaknuti starije da prijave nasilje – bez obzira o kojem obliku nasilja se radilo, jer ako to ne učine, ništa se neće promijeniti i nastaviti će patiti, a nitko to ne zaslužuje. Nasilje nema opravdanje – ničije

raspoloženje, problemi ili nervoza nisu i ne mogu biti opravdanje, i niti jedan nasilnik se neće preko noći promijeniti, čak i ako se povremeno ispriča ili pokaje – to nije dovoljno i nije rješenje. Svako nasilje treba prijaviti - starija osoba se može javiti policiji ili se povjeriti socijalnom radniku ili svome liječniku, ali i bilo kojoj osobi od povjerenja – članu obitelji, susjedu i slično. Recimo, u bilo koje doba dana ili noći mogu nazvati 112 ili 192 i reći što se događa. Ako iz bilo kojeg razloga ne mogu sami prijaviti nasilje, bilo bi dobro da se obrate najbližoj osobi od povjerenja koja im onda može pomoći ili čak lokalnoj udruzi koja pomaže starijim osobama – uz Informativno pravni centar Slavonski Brod, Sindikat umirovljenika Hrvatske i Projekt građanskih prava iz Siska koje sam već spomenula, to su i B.a.B.e., Centar za mir, nenasilje ljudska prava iz Osijeka, Dom Duga Zagreb i druge, a često imaju i besplatnu telefonsku liniju koju žrtve mogu nazvati.

foto: Dreamstime_

Kako im se mogu obratiti za dodatnu pomoć?

Tena Šimonović Einwalter: Starije osobe mogu zatražiti i pravnu pomoć, i to ili od odvjetnika po svom izboru, ako si to mogu priuštiti, ili od pružatelja besplatne pravne pomoći, koju često pružaju i udruge koje pomažu upravo žrtvama nasilja.

Naravno, osim svih koje sam već navela, žrtva ili netko tko sumnja na nasilje ili mu je svjedočio, može se obratiti i nama i u tom slučaju možemo joj dati informacije o tome tko je nadležan za pružanje pomoći, a osobito je dobro da nam se obrati ako neko tijelo javne vlasti kojem se prethodno obratila nije u skladu sa zakonom ili pravilno odradilo svoj dio posla, jer onda temeljem takve pritužbe možemo provoditi ispitni postupak u kojem ocjenjujemo postupanje tog tijela ili institucije.

Koje su moguće posljedice za počinitelje ekonomskog i emocionalnog nasilja nad starijima? Kako se ti slučajevi obično rješavaju od strane policije ili pravnog sustava?

Tena Šimonović Einwalter: Starije osobe, ali i njihovi članovi obitelji ili susjedi, nam se često obraćaju pritužbama tražeći zaštitu svojih prava. Dve pritužbe nam nažalost pokazuju i da nadležna tijela nedovoljno prepoznaju nasilje nad starijima. Primjerice, iako su narušeni obiteljski odnosi i sukobi uzrokovani očekivanjima nasljeđivanja imovine česti okidači, takvi se sukobi u praksi često tretiraju kao imovinsko-pravni sporovi, a ne

Prepoznaje se da je riječ o nasilju nad starijima. Zato smo dali preporuku Ministarstvu rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike da educira socijalne radnike o svim oblicima nasilja nad starijim osobama, i da isto to učini Ministarstvo unutarnjih poslova kad su u pitanju policijski službenici. To je nužno jer ako ohrabrimo starije da ovakve situacije prijave, onda je nužno da i sustav i svi u njemu reagiraju, procesuiraju i sankcioniraju nasilje – to je ključno za povjerenje žrtava u rad i institucija, ali i za slanje jasne poruke o neprihvatljivosti nasilja.

Ločne tvrdnje o radu Pučke pravobraniteljice:

Pučka pravobraniteljica u postupanju po pritužbama obično surađuje s različitim službama, uključujući policiju i odjele socijalne skrbi, kako bi se osigurala dobrobit starijih osoba. Evo kako mogu provjeriti svoj rad:

1. Koordinacija i suradnja: Pučka pravobraniteljica redovito komunicira s policijom i institucijama iz sustava socijalne skrbi kako bi od njih tražila informacije o konkretnim slučajevima, uključujući vezano uz zlostavljanje ili zanemarivanje starijih osoba.

2. Nadzor: Postupajući po pritužbama ili na vlastitu inicijativu, pučka pravobraniteljica ispituje radove o nepravilnosti i nezakonitosti u radu policije i službe socijalne skrbi i od njih traži svu potrebnu dokumentaciju - izvještaje, zapise i dodatke vezane uz slučajeve zlostavljanja starijih

osoba. Kada uoči nezakonitosti i nepravilnosti iz svoje nadležnosti, izdaje preporuke i upozorenja kako bi učinkovitije reagirali na prijavljene slučajeve zlostavljanja.

3. Provođenje inspekcija i upita: Ako postoje zabrinutosti oko kvalitete skrbi ili tretmana koji se pružaju starijim osobama u ustanovama koje pružaju socijalnu uslugu smještaja starijim osobama, pravobraniteljica može inspekciji predložiti provođenje inspeksijskog nadzora. Može nenajavljeno obići takve ustanove i pri tome razgovarati s korisnicima i zaposlenicima, dobiti uvid u svu dokumentaciju, a ako uoči potrebu za jačanjem prava korisnika, može ustanovi i nadležnom ministarstvu izdati preporuke i upozorenja.

4. Izvještavanje i preporuke: Pravobraniteljica izvještava Hrvatski sabor, nadležna tijela i javnost o svojim zaključcima vezanima uz prava starijih, uključujući i nasilje nad starijima, i izdaje preporuke za jačanje zaštite tih prava, uključujući i vezano za postupanje policije i institucija iz sustava socijalne skrbi. Preporuke se najčešće odnose na promjenu prakse, izmjenu propisa ili javnih politika, edukaciju i slično, s ciljem jačanja ljudskih prava starijih osoba. Primjer je činjenica da je upravo na prijedlog pravobraniteljice u Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji kao poseban oblik nasilja uvedeno zanemarivanje potreba starijih osoba, koje ranije nije bilo prepoznato. Primjer je i revizija Zakona o socijalnoj skrbi prema kojoj starije osobe, koje pokrenu sudski postupak za

askid ugovora, imaju pravo na socijalne usluge za vrijeme trajanja sudskog postupka, što je pravobraniteljica zagovarala jer su do tada starije osobe bile prepuštene same sebi i bez adekvatne podrške.

5. Podrška kampanjama i inicijativama:

Pravobraniteljica redovito daje podršku kampanjama za podizanje svijesti i inicijativama usmjerenima na podizanje svijesti o nasilju nad starijim osobama i njegovom suzbijanju te pružanju podrške žrtvama. Ovaj pristup pomaže u poboljšanju ukupnog odgovora i sustava podrške za starije osobe. Aktivnim angažmanom na temi nasilja nad starijima pravobraniteljica potiče povećanje prevencije i suzbijanja nasilja, kroz kvalitetnije djelovanje različitih sustava u ovoj problematici.

** Tekst je financiran od strane Agencije za elektroničke medije iz programa poticanja novinarske izvrsnosti.*